

ARTYKUŁY I MATERIAŁY / ARTICLES AND PAPERS / ARTIKEL UND MATERIALIEN

Małgorzata Gałęziowska

Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie

gosia.galeziowska@wp.pl • <https://orcid.org/0000-0002-4255-260X>

Funkcjonalność organizacyjna „Operacji 1001 Frombork” (1966–1973). Struktura zarządzania, uczestnictwa i działania

Organisational functionality of “Operation 1001 Frombork” (1966–1973). Structure of management, participation and action

Die organisatorische Funktionsweise der „Operation 1001 Frombork“ (1966–1973). Führungs-, Beteiligungs- und Handlungsstruktur

Słowa kluczowe: organizacja, funkcje, jubileusz, Frombork, harcerstwo

Keywords: organisation, functions, jubilee, scouting

Schlüsselwörter: Organisation, Funktionen, Jubiläum, Pfadfindertum

STRESZCZENIE

Celem tekstu jest charakterystyka „Operacji 1001 Frombork” jako systemu, w którym zarządzanie, uczestnictwo i działanie utworzyły specyficzny wzór. Wypełniały go takie elementy jak prace budowlane, atrakcyjność czasu wakacji, poznawcza wartość związana z astronomią i historią, społeczna wartość harcerstwa i więzi wspólnotowych w organizacji. Należały do niego także niewystarczające zaopatrzenie i niesprawność organizacji pracy, zakłócenia w komunikacji ze społecznością lokalną oraz pewna pozornosc działania i powierzchowne realizowanie zadań harcerskich. Tekst powstał na podstawie analizy zawartości dokumentów archiwalnych, materiałów publicystycznych, wspomnieniowych i propagandowych, dotyczących „Operacji 1001 Frombork”.

ABSTRACT

The aim of the text is to characterise “Operation 1001 Frombork” as a system in which management, participation and action formed a unique pattern. It was filled with elements such as con-

struction works, the attractiveness of holiday time, the cognitive value related to astronomy and history, the social value of scouting and community ties within the organisation. It also encompassed insufficient supplies and ineffective work organisation, disruptions in communication with the local community, as well as a certain semblance of action and superficial implementation of scouting tasks. The text was created based on the analysis of archival documents, journals, memoirs and propaganda materials regarding “Operation 1001 Frombork”.

ZUSAMMENFASSUNG

Ziel des Textes ist es, die „Operation 1001 Frombork“ als ein System zu charakterisieren, in dem Verwaltung, Beteiligung und Aktion ein spezifisches Muster bildeten. Elemente wie die Bauarbeiten, die Anziehungskraft der Ferienzeit, der mit Astronomie und Geschichte verbundene kognitive Wert, der soziale Wert der Pfadfinderei und die gemeinschaftlichen Bindungen innerhalb der Organisation füllten dieses System aus. Dazu gehörten auch eine unzureichende Versorgung und eine ineffiziente Arbeitsorganisation, eine gestörte Kommunikation mit der örtlichen Bevölkerung sowie eine gewisse Vortäuschung von Taten und eine oberflächliche Durchführung der Aufklärungsaufgaben. Der Text basiert auf einer inhaltlichen Analyse von Archivdokumenten, journalistischen, Gedenk- und Propagandamaterialien zur „Operation 1001 Frombork“.

Według wpisu do „Kroniki właściwej obozu harcerskiego «Operacja 1001 Frombork» Połoniny”, wykonanego w 1967 r., „Mikołaj Kopernik mieszkał we Fromborku w latach 1512–1543, a więc pozostało po wielkim astronauce wiele pamiątek”¹. Słusznie więc istotną częścią akcji odbudowy i restauracji Fromborka była popularyzacja wiedzy o Mikołaju Koperniku i jego osiągnięciach. Jak się jednak wydaje, była ona mniej ważna niż remont miasteczka.

„Operacja 1001 Frombork” formalnie była inicjatywą Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego (GK ZHP). Zintegrowano ją z zakończeniem obchodów Tyśiąclecia Państwa Polskiego i oczekiwanym jubileuszem 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika. Zasadnicze cele „Operacji” koncentrowały się na odbudowie Fromborka oraz na procesie wychowania i edukacji młodzieży, zgodnie z ówczesnymi zmianami w związku harcerskim². Funkcjonalność „Operacji” obejmuje optymalną konstrukcję i działania tego systemu, jego zintegrowanie, możliwości i wolę współpracy uczestników, a także narzędzia i zasoby służące do wykonywania założonych zadań³. Stan ten wiąże się z wyznaczaniem celów, a także monitorowaniem ich osiągnięcia, co w sumie odpowiada funkcjonalności organizacyjnej tego systemu⁴. W obrębie wieloletniej

¹ Archiwum Państwowe (dalej: AP) Malbork sygn. 3/42 *Zespół Szkół Ogrodniczych w Połoninach. Kronika właściwa obozu harcerskiego Operacja 1001 Frombork*, Połoniny 1 VII 1967.

² Zob. np.: W. Hausner, M. Wierzbicki, *Sto lat harcerstwa*, Warszawa 2015, s. 100–102; W. Hausner, *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1944–1964. Pomiędzy tradycją służby Bogu, Polsce i bliźnim a komunistycznym przechwyceniem, w: Jesteście naszą wielką szansą... Młodzież na rozstajach komunizmu*, red. P. Ceranka, S. Stepień, Warszawa 2009, s. 146–147.

³ C. Czapów, *Elementy funkcjonalności instytucji*, w: *Socjotechnika. Funkcjonalność i dysfunkcjonalność instytucji*, red. A. Podgórecki, Warszawa 1974, s. 18–19.

⁴ R. Kania, *Między ideologią i praxis. Organizacja socjalistyczna w PRL w latach 1956–1981*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2019, nr 4 (41), s. 216–217.

„Operacji 1001 Frombork” plany ogólne i szczegółowe wyznaczano i realizowano w odniesieniu do wartości kluczowych dla ówczesnych państwowych organizacji społecznych i politycznych. Stanowiły je praca w ujęciu socjalistycznym i wychowanie młodzieży. Zamiar związany z wychowaniem młodzieży został na początku działań określony następująco: „zbudować moralny i etyczny model harcerza – budowniczego Fromborka”⁵. Ten cel „Operacji 1001 Frombork” można też ukazać na przykładzie wyjątku z „Porozumienia między Zarządem Związku Zakładów Doskonalenia Zawodowego [ZZDZ] i GK ZHP w sprawie rozwoju działalności ideowo-wychowawczej wśród młodzieży uczącej się i pracującej w Zakładach Doskonalenia Zawodowego [ZDZ]”, z 28 czerwca 1968 r.: „niniejsze porozumienie przyczyni się do rozwinięcia działalności ZHP, do podniesienia poziomu pracy wychowawczej drużyn i szczepli, stworzy warunki do skuteczniejszego wychowywania młodzieży w duchu socjalizmu, zaangażowania i służby swej Ojczyźnie – Polsce Ludowej”⁶. Celom głównym podporządkowano cały zespół celów pośrednich, które, w perspektywie jubileuszu urodzin Mikołaja Kopernika, uznano za ważne dla społeczności małego miasta na peryferiach Polski. Zaliczono do nich m.in. kontynuację restauracji zabytków, remont infrastruktury miejskiej, rozbudowę i remonty bazy turystycznej, handlowej, budowę remizy strażackiej, organizację letniej rozrywki⁷. Ponadto projekty te dzieliły się na te, które obejmowały zadania corocznej akcji letniej i programu „Miasto” oraz te dotyczące harcerskiej pracy drużyn przyjeżdżających do Fromborka. Były to także zadania realizowane w ciągu roku szkolnego.

W niniejszym tekście zostanie przeanalizowana funkcjonalność „Operacji” w świetle celów akcji letnich. Intrygujące jest to, jak realizowano poszczególne przedsięwzięcia „Operacji” i jak je precyzowano w trakcie jej trwania. W marcu 1966 r., na samym początku działań, w harcerskiej broszurze o „Operacji” zapisano, że „zadanie wszystkich, a głównie harcerzy, polega na stworzeniu tętniącego życiem ośrodka nowoczesnej turystyki”⁸. W lipcu 1973 r. końcowe uroczystości odbyły się pod równorzędnymi hasłami: „Kopernikowskie Lato ZHP we Fromborku” i „Harcerski Zlot Młodych Budowniczych Fromborka”⁹. W ten sposób ukierunkowano i wykonano zadania odbudowy miasta i obchody jubileuszu urodzin Kopernika. Funkcjonalność

⁵ Archiwum Muzeum Harcerstwa (dalej: AMH), zbiór Akcji Frombork, sygn. CI 8B/1, *Koncepcja organizacyjna i programowa Akcji Pilotażowej Operacji 1001 Frombork*, Warszawa 1966.

⁶ Muzeum Warmii i Mazur (MiM), sygn. MPH 759, *Porozumienie między Zarządem ZZDZ i GK ZHP w sprawie rozwoju działalności ideowo-wychowawczej wśród młodzieży uczącej się i pracującej w ZDZ*, Warszawa 1968.

⁷ L. Czubieli, *Odbudowa i konserwacja zabytków Fromborka w latach 1968–1973*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie (dalej: KMW), 1983, nr 4, s. 566–567; zob. też Biblioteka MWiM, sygn. I/3042, *Operacja 1001 Frombork*, oprac. zespół W. Bogdanowicz, L. Drogowski, Andrzej Kwiatkowski, A. Pawłowski, I. Sekuła, Wydawnictwo Harcerskie, [Warszawa], brak paginacji.

⁸ AP Poznań sygn. 4019/512, *Broszura ZHP*, Frombork 30 III 1966, s. 2.

⁹ R. Tomkiewicz, *Obchody pięćsetnej rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika w województwie olsztyńskim*, KMW 2013, 3, s. 566.

Operacji obejmuje zarządzanie, uczestnictwo i działanie związane z założonymi celami rewitalizacyjnymi i budowlanymi oraz wychowawczymi i edukacyjnymi.

ZARZĄDZANIE I UCZESTNICTWO

W biuletynie GK ZHP z 1966 r. wskazano, że „Operacja” była harcerską inicjatywą, która „uzyskała poparcie władz wojewódzkich, powiatu braniewskiego i miasta Olsztyna oraz spotkała się z zainteresowaniem kierownictwa Urzędu Rady Ministrów i innych instancji i instytucji”¹⁰. Bezpośrednio „Operacją” dowodził z Fromborka sztab powołany przez GK ZHP, złożony z szefa sztabu, głównego księgowego, zastępcy ds. propagandy, stałego przedstawiciela sztabu we Fromborku, przedstawiciela Warmińsko-Mazurskiej Chorągwi ZHP oraz dwóch członków¹¹. Według art. 16 i 17 Konstytucji „Operacji” sztab miał być powołany przez GK ZHP na cały czas trwania przedsięwzięcia¹². Na jego czele w latach 1966–1968 stał hm. Ireneusz Sekuła, następnie hm. Hanna Strzała, a od 1971 r. do zakończenia szefem sztabu „Operacji” była hm. Helena Mikrut. Wówczas też pojawiło się stanowisko komendanta akcji letniej¹³. W 1972 r. H. Mikrut pełniła tę funkcję na przemian z dh Marianem Kubickim, który zastąpił ją w lipcu. Celem tych przetasowań było utrzymanie ciągłości zarządzania przebiegiem „Operacji” przez cały rok¹⁴. Było to istotne na przykład z powodów administracyjnych, gdyż wszystkie prace na rzecz Fromborka były przeprowadzane na podstawie umów, które władze „Operacji” zawierały z wykonawcami¹⁵. Starania szefów sztabu i komendantów akcji letnich wspomagali zastępcy do spraw ekonomicznych, programowych, technicznych, organizacyjnych, a także lekarz naczelny.

Sztab przyjmował zgłoszenia drużyn harcerskich ze szkół zawodowych i koordynował pracę we Fromborku podczas akcji letniej oraz podczas prac jesiennych i wiosennych. Nadzorował również przebieg „nieobozowego lata”, czyli harcerskich wakacji bez wyjazdu pod namioty organizowanego przez braniewski hufiec. Od 1969 r. harcerze z Braniewa realizowali „Małą Operację”, jako część „Operacji 1001 Frombork”. W 1970 r. każda drużyna z braniewskiego hufca zobowiązała się przepracować 2 godziny na rzecz Fromborka. Harcerze pomagali przygotować miejscowości na szlaku Kopernika na napływ turystów, rozpropagowywali wiedzę o astronomie, a także porządkowali cmentarz żołnierzy radzieckich. Komendant braniewskiego hufca, hm. Ireneusz Karman, podkreślał wsparcie, jakiej udzieliły

¹⁰ MWiM, sygn. MPH 755, *Biuletyn GK ZHP*, Frombork czerwiec 1966, s. 6.

¹¹ *Ibidem*.

¹² AP Poznań, sygn. 4019/511, *Konstytucja Operacji 1001 Frombork. Projekt przyjęty przez Sztab Operacji 17 X 1966*, art. 16 i 17.

¹³ *Dowódcy Operacji Frombork*, „Na przelaj przez Frombork” 1970, 1, s. 1; *Ludzie z sześcioma gwiazdkami*, „Na przelaj przez Frombork” 1971, 1, s. 1.

¹⁴ AMH, sygn. CI 8B/14, *Protokół z posiedzenia Sztabu Operacji 1001 Frombork*, 31 I 1972.

¹⁵ AMH, sygn. CI 8B/1, *Wytyczne do realizacji planu prac produkcyjnych w 1966*, Warszawa 11 XI 1966.

harcerzom Powiatowa Rada Przyjaciół Harcerstwa i Powiatowa Rada Narodowa w Braniewie¹⁶.

W 1967 r. można było na kilka sposobów uczestniczyć w akcji letniej: w zgrupowaniu resortowym, poprzez przydział do obozu służb (gastronomia, opieka zdrowotna, program „Miasto”) oraz było możliwe, jeśli zgłaszająca się drużyna „miała zabezpieczenie finansowe i sprzętowe, uzyskane zezwolenie na lokalizację obozu z włączeniem go do programu «Operacji»”¹⁷. W akcji uczestniczyły także obozy wędrownie. Zastrzegano, że każde zgłoszenie obozu wędrownego powinno być umieszczone w terminarzu pobytu we Fromborku, a odstępowstwa od przydzielonego czasu mogły być jednodniowe, podane z wyprzedzeniem. Żądanie „bezwzględne przestrzegania terminów” uzasadniano ograniczoną liczbą kwater i dostępnością sprzętu¹⁸. Na przykład obozy wędrownie Ministerstwa Rolnictwa zatrzymywały się we Fromborku na tydzień, ich uczestnicy mieli pracować po 6 godzin dziennie przez 4 dni na rzecz miasta, pozostały czas wypełniały im zadania harcerskie¹⁹.

Obok sztabu „Operacji” istotną funkcję doradczą pełniła Harcerska Rada Rozwoju Fromborka, która składała się z „przedstawicieli wszystkich zgłoszonych do «Operacji» zespołów”²⁰. Harcerska Rada, wraz ze sztabem i innymi uczestnikami „Operacji”, identyfikowała problemy we Fromborku, tworzyła oraz plany i podział prac w warsztatach szkolnych, gromadziła koncepcje pracy kulturalnej i zadań budowlanych oraz kontrolowała ich przebieg. Podczas akcji letnich Rada Harcerska „zajmowała się szczególnie sprawami etyki, moralności i stylu zachowania uczestników «Operacji» zgrupowanych we Fromborku”²¹. Warto dodać, że członkowie Rady byli niezależni od komendantów obozów. Mieli też pierwszeństwo przy nagradzaniu odznaką Honorowego Obywatela Fromborka (HOF)²². Przywilej ten został zapisany w załączniku do Konstytucji „Operacji”, zgodnie z ustaleniami w ZHP²³.

Wszystkie działania podczas „Operacji” wymagały nieustannych korekt i koordynacji. W 1968 r. dotyczyło to organizacji czasu wolnego, programu harcerskiego, zawierania umów o pracę z harcerzami, nadawania zespołowej odznaki HOF, a także inicjatyw podejmowanych przez Harcerską Radę Rozwoju Fromborka. W tym samym czasie postulowano też znacznie osłabić dotychczasowe władze „Operacji”

¹⁶ „Mała Operacja”, wypowiedzi hm. Ireneusza Karmana, komendanta hufca w Braniewie, notował Bogdan, „Na przelaj przez Frombork”, 1972, 6–7, s. 2.

¹⁷ AP Poznań, sygn. 4019/510, *Założenia 1967 w roku inauguracji po konsultacjach*, [1967] s. 12.

¹⁸ AP Malbork, sygn. 065/3/42, *Terminarz obozów wędrownych i pismo Departamentu Oświaty Rolniczej Ministerstwa Rolnictwa do Oddziału Oświaty Rolniczej Prezydium WRN w Gdańsku*, Warszawa 12 V 1967.

¹⁹ AMH, sygn. CI 8B/6, *Pismo Departamentu Oświaty Rolniczej Ministerstwa Rolnictwa do Oddziału Oświaty Rolniczej Głównej Kwatery ZHP*, Warszawa 24 IV 1968.

²⁰ AMH, sygn. CI 8B/1, *Uchwała Harcerskiej Rady Rozwoju Fromborka*, [Warszawa-?] 16 VIII 1966.

²¹ AP Poznań, sygn. 4019/511, *Konstytucja Operacji 1001 Frombork*, Projekt przyjęty przez Sztab Operacji 17 X 1966, Załączniki do Konstytucji *Uchwała w sprawie zasad działania Harcerskiej Rady Rozwoju Fromborka*.

²² Ibidem.

²³ MWiM, sygn. MPH 754, *Operacja 1001 Frombork – biuletyn Sztabu Operacji*, Warszawa grudzień 1966.

przez powołanie „silnych Sztabów Resortowo-Chorągwianych i Zespołów Resortowych”²⁴. Nie jest jasne, czy dokonano tych przekształceń od razu, ale według zasad wprowadzonych w 1971 r. zarządzanie „Operacją” zostało znacznie zdecentralizowane. Główna Kwatera ZHP powoływała sztab „Operacji” i nadzorowała pracę Harcerskiej Rady Rozwoju Fromborka. Wtedy też przy Komendach Chorągwi powstawały Chorągwiane Rady Rozwoju Fromborka, które nadzorowały pracę sztabów chorągwianych, bezpośrednio współpracujących z drużynami. Akcją letnią kierował komendant akcji, któremu podlegali wszyscy uczestnicy obozowego lata we Fromborku. W ten sposób usiłowano zwiększyć znaczenie zastępów i drużyn w trakcie roku szkolnego, a także możliwości wpływu na „Operację” komend obozów wędrownych i zgrupowań, w czasie akcji letniej²⁵.

Zasadniczo w „Operacji” brali udział harcerze, jednak ich praca była wydatnie wspomagana przez instytucje zarządzające i wykonawcze każdego szczebla administracji państwowej i branżowej. Główny ciężar prac fachowych we Fromborku ponosiło przede wszystkim Warmińskie Przedsiębiorstwo Budowlane (WBP). Obciążenie tej firmy było spore, gdyż już w sierpniu 1969 r. wizytator Rady Ministrów orzekł, że „z dotychczasowych doświadczeń wynika, że kwota rocznego przerobu budowlanego w wysokości 8 mln zł przerasta możliwości organizacyjno-techniczne tego przedsiębiorstwa i jest mało prawdopodobne dotrzymanie terminu robót w/g [sic] i tak już przesuniętego harmonogramu prac we Fromborku”²⁶. Udział takich przedsięwzięciach we fromborskiej akcji wymaga oddzielnego opracowania.

Uczestnictwo harcerzy – uczniów szkół zawodowych, techników i szkolnictwa branżowego było podstawą „Operacji”. Harcerzy wspomagały zespoły branżowe, utworzone ze specjalistów oraz żołnierze, np. ze Służby Inżynieryjno-Budowlanej²⁷. Zespoły resortowe były odpowiedzialne za organizację remontów i inwestycji we Fromborku, bezpieczeństwo, nadzorowały wykonawstwo oraz pośredniczyły między sztabem „Operacji”, szkołami branżowymi, zakładami pracy i ministerstwami²⁸. Zespoły miały swoich przedstawicieli we wspomnianej już Harcerskiej Radzie Rozwoju Fromborka. Wybierały ich zespoły, jednak „podlegają oni zatwierdzeniu przez dyrekcję Szkoły, w której działa drużyna”²⁹. Nie wszystkie instytucje angażowały się materialnie w projekt akcji harcerskiej w szkołach resortowych, ograniczając poparcie do akceptacji programów wychowawczych. Ministerstwo Przemysłu Ciężkiego

²⁴ MWiM, sygn. MPH 752, *Podstawowe zadania Operacji 1001 Frombork w roku 1968*, Warszawa styczeń 1968.

²⁵ AMH, sygn. CI 8B/12, *Kierowanie Operacją 1001 Frombork*, 1971, s. 1–3.

²⁶ AMH, sygn. CI 8B/10, *Informacja przekazana przez towarzysza premiera [wiceprezesa Rady Ministrów Mariana Olewińskiego- ?], po pobycie we Fromborku 14 VIII 1969*, s. 3.

²⁷ AMH, sygn. CI 8B/1, *Ocena Akcji Pilotażowej. Wyciąg z protokołu nr 79/18/66 z posiedzenia GK ZHP odbytego w dniu 21 X 1966*, Warszawa grudzień 1966.

²⁸ AP Poznań, sygn. 4019/511..., art. 27.

²⁹ Ibidem, art. 30 i 31.

zastrzegło w październiku 1968 r., że „nie mogą przewidywać w swoim budżecie żadnych środków finansowych na poszerzenie bazy materialnej organizacji harcerskiej, gdyż generalnie środki na ten cel dla całej organizacji posiada w swoim budżecie Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego”³⁰.

Przypuszczalnie „Operacja” była swoistym uzasadnieniem dla podjętej trzy lata wcześniej akcji „Z krzyżem harcerskim na kombinezonie”, która miała wprowadzić młodzież uczącą się konkretnych zawodów, w struktury ZHP³¹. Ówczesna organizacja harcerska proponowała uczniom z zawodówek program „akcentujący sprawy rzecznictwa interesów młodocianych, sprawy umiejętności określenia własnego miejsca w życiu, zajęcia w nim czynnej, aktywnej postawy, wzorców «dorosłego» działania na miarę ich społecznej dojrzałości”³². Program ten zawierał specjalnie opracowane sprawności fachowe, umożliwiał zakładanie drużyn specjalnościowych, przygotowywał odrębną kadrę organizując „resortowe kursy opiekunów, resortowe kursy aktywu młodzieżowego, instruktorów specjalności [...] kandydaci na kursy rekrutowali się nie tylko spośród nauczycieli i uczniów, ale także instruktorów praktycznej nauki zawodu, robotników, inteligencji technicznej”³³. „Operacja 1001 Frombork” konstruktywnie wykorzystywała tę akcję. Świadczył o tym charakter niektórych porozumień między ZHP a instytucjami resortowymi, który zakładał nie tylko materialne wsparcie harcerzy ze szkół zawodowych, ale też powołanie Kół Przyjaciół Harcerstwa w tych szkołach, a Harcerskich Rad Resortowych w instytucjach branżowych³⁴. Operacja umożliwiała „pokazanie» się tych zespołów, zmanifestowanie ich prężności. [potrzebna była] akcja, przy realizacji której można byłoby wykazać się wiedzą, umiejętnościami, fachowością”³⁵.

Podczas „Operacji” we Fromborku i w okolicy zostały zorganizowane obozy o charakterze branżowym oraz obozy uczestników wykonujących pozostałe zadania, czyli „zgrupowania chorągwiane, pokrywające się ze strukturą wojewódzką”³⁶. Do tych pierwszych można zaliczyć Zgrupowanie Górników, Chemików, Budowlanych, Centralnego Związku Spółdzielni Pracy, Związku Zakładów Doskonalenia Zawodowego, Rolników, Centrali Rolniczej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”. Wydzielono obóz centralny, który mieścił wszystkie służby pracujące na rzecz uczestników „Operacji” – łącznościowców, służbę zdrowia, plastyków, redakcję biuletynu

³⁰ AMH, sygn. CI 8B/6, *Pismo Departamentu Kadr i Szkoleń Ministerstwa Przemysłu Ciężkiego do Głównej Kwatery ZHP*, Warszawa 9 X 1968.

³¹ MWiM, sygn. MPH 762, *Biuletyn „Operacja dziesięć wieków+pierwszy rok”*, Warszawa, wiosna 1966, s. 3.

³² *Operacja 1001 Frombork...*

³³ AMH, sygn. CI 8B/1, *Uchwała nr 2 w sprawie rozwoju harcerstwa w szkolnictwie zawodowym*, GK ZHP, Dział Młodzieży Starszej, Głódówka k. Zakopanego, 4 VI 1966.

³⁴ MWiM, sygn. MPH 759....

³⁵ *Operacja 1001 Frombork...*

³⁶ MWiM, sygn. MPH 755..., s. 6.

czy podstawową obsługę gastronomiczną³⁷. Zgrupowaniom poszczególnych chorągwi harcerskich przydzielano obowiązki i zadania budowlane, ponadto realizowały one program harcerski i rozmaitym zakresie angażowały się w przebieg „Operacji”. Zgrupowanie Kopernikanie, utworzone przez harcerzy z Chorągwi Bydgoskiej, miało charakter bazy na szlaku kopernikowskim, w której zgłoszone wcześniej drużyny zatrzymywały się na 6-dniowe turnusy. Zgrupowanie Chorągwi Gdańskiej zajmowało się głównie pracą na wykopaliskach archeologicznych³⁸. Zgrupowanie Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej, współgospodarz „Operacji”, uczestniczyło w niej od samego początku, ale jej udział miał różne natężenie³⁹. Z kolei Zgrupowanie Chorągwi Ziemi Kieleckiej samodzielną jednostkę utworzyło w 1972 r., chociaż wcześniej harcerze z tego obszaru Polski także przyjeżdżali do Fromborka. W 1968 r. w projekcie oceny akcji letniej zapisano, że nie wszystkie chorągwie harcerskie angażowały się w „Operację 1001 Frombork” – wymieniono wówczas chorągiew warszawską i koszalińską⁴⁰.

Chociaż w akcji mieli brać udział głównie harcerze – uczniowie szkół zawodowych, to ostatecznie w art. 8 Konstytucji „Operacji 1001 Frombork” zapisano, że „oprócz drużyn i szczepli do «Operacji» mogą zgłaszać się zespoły młodzieżowe (niekoniecznie zrzeszone w ZHP) oraz osoby indywidualne, przysyłając do Sztabu odpowiednie meldunki”⁴¹. Zaangażowanie osób niezrzeszonych regulowała oddzielna „uchwała w sprawie zasad indywidualnego uczestnictwa”, będąca załącznikiem do Konstytucji „Operacji”. Zgodnie z nią takie osoby były włączane do istniejących zespołów lub przydzielano im zadania specjalne. Uczestnicy indywidualni mieli takie same prawa i obowiązki jak drużyny, łącznie z udziałem w wyborach do zespołów i rad⁴². Ponadto harcerze i inni uczestnicy, którzy posiadali szczególne kompetencje zawodowe i byli niezbędni do realizacji zaplanowanych prac, mogli liczyć na wsparcie sztabu „Operacji” przy wnioskowaniu o urlopy okolicznościowe w macierzystych zakładach pracy⁴³. Jak się wydaje, w toku „Operacji” starano się ograniczyć ilość „młodzieży niezorganizowanej”, czyli nie zrzeszonej w ZHP, ale chętniej, by przeżyć letnią przygodę we Fromborku⁴⁴.

³⁷ AMH, sygn. CI 8B/10, *Materiały na posiedzenie GK ZHP – Operacja 1001 Frombork*, Akcja Letnia 1970.

³⁸ *Chorągwie i Zgrupowania oraz ich praca podczas Operacji*, informacje zebrała Daria Trafankowska, „Na przełaj przez Frombork” 1972, 6–7, s. 4–8.

³⁹ AMH, sygn. CI 8B/10, *Protokół z narady podsumowującej AL-70 Operacji 1001 Frombork*, Frombork 18 XII 1970, s. 6–7.

⁴⁰ AMH, sygn. CI 8B/5, *Ocena Akcji Letniej 68 Operacja 1001 Frombork turnusów wiosennych, zatwierdzony przez Sztab Operacji 1001 Frombork na rozszerzonym posiedzeniu 27 VIII 1968 we Fromborku*.

⁴¹ AP Poznań, sygn. 4019/511..., art. 8.

⁴² AP Poznań sygn. 4019/511..., załączniki do Konstytucji: *Uchwała w sprawie zasad indywidualnego uczestnictwa w Operacji*.

⁴³ AMH, sygn. CI 8B/14, [trzy prośby o urlopy okolicznościowe na lato 1972 r., dla harcerzy zatrudnionych w Zakładach Energetycznych w Łodzi, Zakładach Przemysłu Pończoszniczego „Syntex” w Łowicz, Zakładach Przemysłu Barwników „Boruta” w Zgierzu, podpisał zastępca komendanta ds. organizacyjnych Z. Strzemeczny].

⁴⁴ AMH, sygn. CI 8B/10, *Turnusy wiosenne Akcji Letniej 1972 Operacji 1001 Frombork*; ibidem sygn. CI 8B/13, *Sprawozdanie z realizacji zadań organizacyjnych Akcji Letniej 1971 Operacji 1001 Frombork*.

Sposób funkcjonowania „Operacji” wyznaczały regulaminy oraz sformalizowane harmonogramy i dyrektywy. Opiekunowie uczestników podpisywali oświadczenia, że zapoznali się z instrukcjami i przekazali je harcerzom⁴⁵. Były to zasady bhp, reguły zachowania się na „terenie dawnych działań wojennych” – ze względu na niewybuchy i niewypały. Zbiory przepisów, zakazy i obostrzenia określały również te elementy życia obozowego, które w innej rzeczywistości byłyby po prostu integralną częścią harcerskiego życia. Były to zasady pełnienia służby wartowniczej, porządkowe, dyżury w kuchni, ochronę przeciwpożarową, alarmy, działanie poczty harcerskiej, obowiązki dyżurnych, oboźnych, czy rozpalenie ogniska i kąpiel w Zalewie Wiślanym. Odrębny regulamin miała Harcerska Służba Porządkowa we Fromborku, zaszczytna i wyróżniająca, ale trudna, bo polegająca na patrolowaniu ulic, zwracaniu uwagi harcerzom, na przyjmowaniu skarg mieszkańców na harcerzy⁴⁶. Były to także wskazówki jak dekorować i wyposażać obóz harcerski⁴⁷.

Regulaminy porządkowały nagradzanie uczestników najważniejszym tytułem Honorowego Obywatela Fromborka, a także Odznaką Dobrej Roboty (DORO) czy Młodzieżową Odznaką Sprawności Obronnych. HOF zdobywano poprzez trzykrotny udział w akcji letniej i wykonanie określonej liczby zadań na rzecz miasta. Do otrzymania tego tytułu uprawniało też zdobycie kompletu trzystopniowej odznaki DORO⁴⁸. Honorowe obywatelstwo było trudne do zdobycia, więc cenne, ponadto miały się z nim wiązać przywileje i prestiż. Jednak wyjątkowe uprawnienia honorowych obywateli długo nie były uporządkowane. W 1966 r. rozważano, by odznaczony mógł bezpłatnie korzystać z plaży, urządzeń komunalnych i wstępów do muzeum. Miały mu przysługiwać darmowe noclegi w harcerskiej stancji i zniżka noclegowa w obiektach Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK). Honorowy Obywatel Fromborka miał mieć też prawo do pomocy otrzymania wsparcia ZHP i miejskich władz Fromborka przy organizacji biwaków (lokalizacja, wyżywienie). W zamian odznaczony był zobowiązany do wykonywania rozmaitych prac na rzecz Fromborka podczas pobytu, upowszechniania wiedzy o mieście i regionie oraz propagowania „Operacji”. Intrygującym przywilejem miało być „współtworzenie programów i współuczestnictwo w podejmowaniu decyzji i sesjach rady powiatowej we Fromborku”⁴⁹. W 1972 r. ponownie zaczęto się zastanawiać nad statusem HOF, gdyż prestiż i uroczyste wręczenie odznaki i dyplomu nie mogło być jedynym rezultatem

⁴⁵ AP Malbork, sygn. 065/3/42, [formularz zbiorowego oświadczenia, podpisany przez 28 reprezentantów szkół i opiekunów drużyn w szkołach].

⁴⁶ MWiM, sygn. MPH 760, *Regulaminy i instrukcje Akcji Letniej 67' Operacji 1001 Frombork. Projekty*, wyd. ZHP Kwatery Główna i Sztab Operacji 1001 Frombork Harcerskiego Ruchu Młodzieży o Honorowe Obywatelstwo Fromborka – miasta Mikołaja Kopernika.

⁴⁷ AP Poznań, sygn. 4019/516, *Operacja 1001 Frombork, wzory obozowych urządzeń i elementów dekoracyjnych*.

⁴⁸ MWiM, sygn. MPH 758, *Regulamin zdobywania Odznaki Dobrej Roboty*.

⁴⁹ AMH, sygn. CI 8B/1, *Karta praw i obowiązków Honorowego Obywatela Fromborka*, 1966.

tego tytułu, wobec rychłego końca „Operacji”. Podobnie jak na początku „Operacji” proponowano, by status HOF uprawniał do wolnego wstępu na koncerty do katedry fromborskiej, wolnego wstępu na plażę we Fromborku, na wieżę Radziejowskiego i na Wieżę Wodną oraz do do zniżki na nocleg w obiektach PTTK. Ostateczną decyzję miało podjąć Prezydium Miejskiej Rady Narodowej we Fromborku i Towarzystwo Miłośników Fromborka⁵⁰.

Ścisłe zorganizowanie i ustrukturyzowanie „Operacji 1001 Frombork” było konieczne przy tak szeroko zakrojonej akcji, chociaż odbierało pracy harcerskiej jej specyficzny rys, a nadawało masowy charakter. Dodatkowo współgrało to z dążeniem do stworzenia powszechnego i egalitarnego związku harcerskiego jako powszechnej organizacji młodzieżowej w państwie socjalistycznym.

DZIAŁANIA

„Operacja 1001 Frombork” została obliczona jako siedmioletni czas wysiłku. W ósmym, jubileuszowym roku, początkowo planowano świętowanie, ale już w 1969 r. przewidywano, że będzie to także rok pracy⁵¹.

Podczas akcji letnich praca harcerska z założenia była realizowana w zastępach⁵². Wspólnie wykonywano zadania remontowe i budowlane na rzecz Fromborka, organizowano uroczystości i – w pewnym stopniu, imprezy kulturalne, edukacyjne i rozrywkowe. Z kolei w trakcie roku szkolnego „harcerscy fachowcy [...] w swoich warsztatach szkolnych [...] wykonują te prace, które zgodnie z uprzednim zapotrzebowaniem mogą być wykonane poza terenem Fromborka, a następnie zmontowane czy umieszczone na miejscu”⁵³. Zadaniowy przebieg „Operacji” zapisywano w corocznych regulaminach akcji letnich i „Programach harcerskiej pracy śródrocznej”. Umieszczano w nich zaplanowane w danym roku prace porządkowe i budowlane, które wykonywano na rzecz Fromborka i umieszczano pod hasłem „prace produkcyjne”. Programy realizowane w trakcie roku szkolnego miały przygotować harcerzy do akcji letniej. Zawierały propozycje działań kształcących umiejętności praktyczne, np. rozbijanie namiotów oraz wiedzę na temat Mikołaja Kopernika i astronomii. Przykładowy program pracy w trakcie roku szkolnego w 1968 r. zawierał następujące propozycje: luty – uroczystości urodzinowe Kopernika; kwiecień – „Dzień Fromborka”; maj – zakończenie cyklicznej akcji „Koperniki dla Fromborka” i nagrody dla drużyn uczestniczących w akcji zbierania pieniędzy; czerwiec – kilkudniowy biwak

⁵⁰ *Siódmy rok harcerskiej operacji. Rozmawiamy z komendantką „Operacji 1001 Frombork” zastępcą naczelnika ZHP, hm Heleną Mikrut, rozmawiali Max i Duśka, „Na przelaj przez Frombork” 1972, 6–7, s. 2.*

⁵¹ AMH, sygn. CI 8B/10, *Informacja przekazana przez towarzysza...*, s. 2–3.

⁵² A. Frankowska, *Sześć dni fromborskiej przygody, „Na przelaj przez Frombork”, 1971, 1, s. 2.*

⁵³ MWiM, sygn. MPH 755..., s. 2–3.

połączony z nauką rozbijania namiotów, przygotowywania obozu, a także wycieczki szkolne do miast związanych z Kopernikiem. Ponadto w trakcie roku drużyny uczestniczące w akcji letniej powinny przygotować scenariusze ognisk obozowych, np. o bitwie pod Grunwaldem, święcie 22 Lipca, o Powstaniu Warszawskim, czy wybuchu II wojny światowej. W ramach przygotowań w ciągu roku uczestnicy letnich obozów powinni też zdobyć kartę pływaka⁵⁴.

Poszczególne szkoły branżowe mogły otrzymać wsparcie na realizację działań podczas „Operacji”, od odpowiednich ministerstw i innych instytucji. Przykładem służy wspomniane już porozumienie z 1968 r. między ZZDZ i GK ZHP. Zawierało ono obustronne deklaracje, w których ZHP zobowiązywało się do „nasilenia działalności tak, aby zasięgiem swych drużyn i szczepów objąć jak największą ilość spośród 17 tysięcznej rzeszy uczniów Zakładów Doskonalenia Zawodowego”⁵⁵. Z kolei ZZDZ obiecało pomoc w postaci kadry, materiałów szkoleniowych, a przede wszystkim „materialne zabezpieczenie działalności drużyn i szczepów harcerskich (lokale, umundurowanie, sprzęt harcerski, obozowy, turystyczny, specjalnościowy) [...] partycypowanie finansowe w kosztach poczynąń ZHP na terenie ZDZ (szkolenie kadry, zloty, rajdy, obozy, udział w Operacji 1001 Frombork)”⁵⁶. Dobrze wyposażone i dofinansowane było Zgrupowanie Chemików, którym opiekowało się Ministerstwo Przemysłu Chemicznego. Obóz opisywano następująco: „uzbrojenie terenu unikalne w Operacji 1001 – jest ciekawostką dla wszystkich zwiedzających, a wygodnym obozowiskiem dla uczestników”⁵⁷. Z kolei umowę o kooperacji edukacyjnej GK ZHP i sztab „Operacji” podpisały z Zarządem Głównym Polskiego Towarzystwa Miłośników Astronomii. Współpraca obejmowała m.in. przygotowanie w miarę możliwości prelekcji, sprzętu do obserwacji nieba, a także „materiałów informacyjnych i instruktażowych o Koperniku jako astronomie, o historii astronomii współczesnej i astronautyce”⁵⁸.

W 1966 r. „Operacja” rozpoczęła się akcją pilotażową, która pomogła określić zakres prac we Fromborku i zdefiniować zasady organizacyjne. Problemy, z jakimi wówczas zmierzali się organizatorzy i uczestnicy, dotyczyły głównie gospodarowania zasobami materialnymi i finansami. 16 sierpnia 1966 r., w połowie akcji pilotażowej, Harcerska Rada Rozwoju Fromborka sformułowała bardzo szczegółową uchwałę „w sprawie prac harcerskich do wykonania na terenie miasta Fromborka oraz możliwości wykonania części prac w warsztatach przyszkolnych”. Uchwałę opublikowano

⁵⁴ MWiM, sygn. MPH 751, *Program harcerskiej pracy śródrocznej Operacji 1001 Frombork w roku 1968*.

⁵⁵ MWiM, sygn. MPH 759..., s. 2.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ AMH, sygn. CI 8B/14, hm Jerzy Krutikow, *Sprawozdanie z przebiegu obozów Ministerstwa Przemysłu Chemicznego Operacja 1001 Akcja Letnia 1972*, Krupski Młyn 10 IX 1972.

⁵⁸ *Porozumienie między Zarządem Głównym PTMA i Główną Kwaterą ZHP „Urania*. Miesięcznik Polskiego Towarzystwa Miłośników Astronomii” 1968, 8, s. 183–184.

w grudniowym biuletynie „Operacji”⁵⁹. W tym dokumencie zostało także umieszczone podziękowanie za pomoc, jaką Radzie wyświadczyły lokalne władze miejskie, gminne i wojewódzkie, wojsko oraz sami harcerze. Warto to podkreślić, gdyż podczas całej „Operacji” bardzo różnie oceniano zarówno realizację założonych zadań jak i współpracę z innymi instytucjami. We wnioskach z przebiegu akcji pilotażowej wskazano, że sporym utrudnieniem dla „Operacji” w lecie 1966 r. było centralne zarządzanie „z Warszawy”, biurokratyczne opóźnienia dotyczące budżetu oraz to, że władze lokalne nie dotrzymywały umów o współpracy – np. o dostarczaniu na czas materiałów budowlanych, sprzętu do pracy. Wskazano też, że „praca harcerska” powinna być w następnych latach zasadniczym motorem „Operacji”, jako że w trakcie akcji pilotażowej zauważalne było „minimalne doświadczenie harcerskie uczestników”. Mimo wszystko formalne wnioski z akcji pilotażowej wspierały kontynuację „Operacji” przez podkreślenie jej wartości dla młodzieży harcerskiej ze szkół zawodowych, jej znaczenia dla idei „wychowania przez pracę” oraz jako pola współdziałania międzyresortowego i międzyorganizacyjnego⁶⁰.

Pracę i współpracę uczestników akcji pilotażowej utrudniała lokalizacja obozów, brak sprzętu (do pracy, działalności harcerskiej), niedostateczne wyposażenie. W protokole z posiedzenia sztabu „Operacji” z 10 października 1966 r., zapisano wiele przykładów niegospodarności podczas akcji pilotażowej. W kontekście ówczesnych kłopotów z zaopatrzeniem i niskiej zamożności większości uczestników zdecydowanie nieracjonalne było marnotrawstwo – przykładem niech służy 51 kg mięsa, które zepsuło się z braku chłodzi. Ponadto uczestnicy mogli zwrócić uwagę na wyrzucanie porcji jedzenia przygotowanych w zbyt dużej liczbie, brak dbałości o sprzęt obozowy, o warunki jego przechowywania i wynikię z tego straty. Dużo mniej zauważalne było niewłaściwe zarządzanie pieniędzmi. Niefrasobliwie ubezpieczono większą liczbę osób niż to było konieczne, nie wykorzystywano zniżek na przejazdy w rozliczaniu delegacji, zwlekano z rozliczeniem zaliczek pobranych z kasy GK ZHP. Dużym problemem okazały się nadużycia finansowe i rozrzutność członków sztabu „Operacji”, które jesienią 1966 r. zasygnalizował Mieczysław Góral z Działu Finansowo-Gospodarczego GK ZHP⁶¹. Zasoby ZHP i „Operacji” były wykorzystywane w nieuzasadniony sposób przez członków sztabu – zanotowano wysokie opłaty za rozmowy telefoniczne, nie uregulowane rachunki za pobyt i wyżywienie członków rodzin, czy pojazd przydzielony członkom sztabu, który został zepsuty w wyniku „nieprawidłowej eksploatacji przez osoby nie uprawnione do jazdy samochodem służbowym”⁶². M. Góral sugerował, że wielu tych problemów i strat dałoby się uniknąć, gdyby zaist-

⁵⁹ MWiM, sygn. MPH 754....

⁶⁰ AMH, sygn. CI 8B/1, *Ocena Akcji Pilotażowej (3–17 sierpnia)*, Warszawa 22 IX 1966.

⁶¹ AMH, sygn. CI 8B/2, *Protokół nr 7/66 z posiedzenia Sztabu Operacji 1001 Frombork*, 1 X 1966.

⁶² AMH, sygn. CI 8B/2, *Pismo do Szefa Sztabu I. Sekuły*, podpisał M. Góral, Warszawa 13 IX 1966.

niały „niezwłoczne zainteresowanie się sprawami kuchni, zabezpieczenie magazynu, urządzenie jadalni, reorganizacja sekretariatu, likwidacja koedukacyjnych namiotów Sztabu i ustawienie pracowników”⁶³. Nie jest jasne, jak na stan budżetu „Operacji” wpłynęła niegospodarność, zasygnalizowana w protokole M. Górala. Wydaje się, że akcja pilotażowa zasadniczo spełniła swoje zadanie i na podstawie tych doświadczeń skonstruowano harmonogramy prac i zasady organizacyjne w następnych latach trwania „Operacji”.

Na podstawie budżetu akcji pilotażowej i okresu przygotowawczego można na przykład wykazać stałe wydatki podczas „Operacji”. Były to ubezpieczenia, świadczenia za prace zlecone, koszty podróży służbowych członków sztabu, nagrody rzeczowe i finansowe dla kadry, wydatki biurowe, budowlane, wyżywienie, leki i utrzymanie grupy medycznej, płace kwatermistrzów, pomocy kuchennych, magazynierów⁶⁴. Pewne kwoty były przeznaczone na zwrot za wyżywienie i podróż uczestników, jeśli przyjechali oni na wezwanie sztabu „Operacji”, po uprzednim uzgodnieniu tego z chorągwiami i zespołami resortowymi⁶⁵. Jeszcze w 1970 r. trudną kwestią było rozliczanie należności za indywidualną pracę uczestników, przy uwzględnieniu dotacji ministerialnych i innych, a także kosztów transportu i sprzętu, materiałów i narzędzi. Nie do końca uporządkowane były też koszty uczestnictwa, gdyż część młodzieży otrzymywała ze swoich miejsc zatrudnienia zwrot pieniędzy za czas poświęcony na pracę podczas „Operacji”⁶⁶. Z kolei w 1972 r. wskazywano, że stawki za pracę są zaniżone⁶⁷.

Przykładowe inwestycje produkcyjne w 1967 r. obejmowały prace porządkowe, melioracyjne, geodezyjne, zabezpieczenie skarpy. Zaplanowano budowę remizy i „pomieszczeń gospodarczych na posesjach ADM [Administracja Domów Miejskich]”. Harcerze mieli pomagać przy odgruzowywaniu kanonii, kościoła św. Mikołaja i innych zabytków. Do działań na rzecz Fromborka zaliczono również porządki na cmentarzu żołnierzy radzieckich koło Braniewa⁶⁸. Przydzielanie zadań młodym uczestnikom „Operacji” było warunkowane zakresem ich doświadczenia, posiadanymi umiejętnościami i uprawnieniami oraz bezpieczeństwem robót i przepisami bhp. Ilustruje to prośba skierowana w 1968 r. do GK ZHP przez Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Robót Komunalnych w Olsztynie, „o udzielenie pomocy w formie wykonania przez harcerzy pewnych prostych i bezpiecznych robót za odpłatnością”. Ostatecznie okazało się, że harcerze nie mogą być do niej skierowani ze względu

⁶³ AMH, sygn. CI 8B/2, *Notatka w sprawie Akcji Pilotażowej Operacji 1001 Frombork do Działu Finansowo-Gospodarczego GK ZHP*, Warszawa 14 X 1966.

⁶⁴ AMH, sygn. CI 8B/1, *Projekt – uchwała GK ZHP w sprawie Operacji 1001 Frombork*, 1966.

⁶⁵ AMH, sygn. CI 8B/1, *Wytyczne do realizacji planu...*

⁶⁶ AMH, sygn. CI 8B/10, J. Dymecka, *Sprawozdanie z pobytu w Fromborku na akcji 1001 w dniach 13–17 VI oraz 19–22 VIII 1970*, s. 2 i 5.

⁶⁷ AMH, sygn. CI 8B/14, *Sprawozdanie z zadań organizacyjnych Akcji Letniej 1972 Operacji 1001 Frombork*, s. 2.

⁶⁸ AP Poznań, sygn. 4019/510..., s. 5–6.

na przepisy bhp zabraniające młodym ludziom pracy przy głębokich wykopach⁶⁹. W sierpniu 1972 r. w podobnej sytuacji procedury zawiodły i czterem harcerzom ze Zgrupowania Budowlanych zdarzył się wypadek, „spowodowany przez przedwczesne zdjęcie szalunku ścianki betonowej kanału CO i nie zabezpieczenie jej rozporami oraz obniżenie dna kanału poniżej części fundamentowej ścianki”⁷⁰. Jedna osoba została hospitalizowana.

Wiele trudności, zanotowanych podczas prac w lecie 1967 r., towarzyszyło uczestnikom w następnych latach „Operacji”. Głównie były to przestoje spowodowane brakiem materiałów, sprzętu, transportu lub opóźnienie decyzji administracyjnej⁷¹. W projekcie sformułowanej pod koniec sierpnia 1968 r. „Oceny Akcji Letniej 68” zapisano, że „podstawową trudnością był zbyt późno zatwierdzony, zbyt szczupły i niewłaściwie skonstruowany budżet”, aczkolwiek negatywna ocena stanu finansowego wynikała także z tego, że „nie umieszczono w nim ani złotówki na nagrody dla kadry”⁷². W 1971 r. źle zaplanowana kolejność prac spowodowała, że trzeba było zniszczyć już skończony chodnik. Wtedy też narzekano na wykonywane akurat latem remonty domu kultury i plaży, co uniemożliwiło korzystanie z nich w sezonie⁷³.

Inną przeszkodą była niedostateczna liczba lub wręcz brak ubrań roboczych, odpowiednich do wykonywanych prac. Harcerze najczęściej używali własnej odzieży i butów, chociaż na początku, w marcu 1966 r., planowano uszycie jednolitych, granatowych kombinezonów dla wszystkich zatrudnionych do pracy na rzecz Fromborka⁷⁴. W broszurach ZHP przedstawiano następującą wizję: „każdego ranka brygady w granatowych kombinezonach wkraczają do miasta. Wre praca na Fromborskich budowach”⁷⁵. Jednocześnie zdjęcia publikowane w tych samych broszurach świadczą, że harcerze pracowali we własnych ubraniach czy mundurach i butach. Można przypuszczać, że podmioty organizujące Operację przerzucały się odpowiedzialnością za właściwe odzianie młodzieży do pracy. Przykładem niech służy fragment pisma Ministerstwa Rolnictwa do Oddziału Oświaty Rolniczej GK ZHP, z 1968 r.: „z uwagi na pracę młodzieży przy wykopach pod kanalizację konieczne jest posiadanie przez

⁶⁹ AMH, sygn. CI 8B/5, *Pismo Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Robót Komunalnych w Olsztynie do Głównej Kwatery ZHP*, podpisał Z. Steinbarth, Olsztyn 19 I 1968 r.

⁷⁰ AMH, sygn. CI 8B/10, *Pismo pełnomocnika GK ZHP ds. Akcji Letniej*, popisali H. Strzała i główny inżynier Operacji Marek Krzysztof Sadłowski, 4 IX 1970.

⁷¹ AMH, sygn. CI 8B/4, *Ocena Akcji Letniej 1967 zatwierdzona na posiedzeniu Sztabu Operacji 1001 Frombork*, Warszawa 4 IX 1967, s. 13–14.

⁷² AMH, sygn. CI 8B/5, *Projekt oceny Akcji Letniej 68, zatwierdzony przez Sztab Operacji 1001 Frombork na rozszerzonym posiedzeniu 27 VIII 1968 r. we Fromborku*.

⁷³ JaWiK, *I znów się spotykamy*, „Na przełaj przez Frombork”, 1971, 1, s. 1.

⁷⁴ AP Poznań, sygn. 4019/512..., s. 2.

⁷⁵ Biblioteka MWiM, sygn. I/3042, *Operacja 1001 Frombork*, oprac. zespół: L. Drogowski, H. Leśniowski, I. Sekuła, wyd. II uzupełnione i poprawione, Wydawnictwo Harcerskie, Warszawa brw, brak paginacji.

nią skórzanych butów na twardej podeszwie (pionierki) oraz odzieży ochronnej⁷⁶. W 1971 r. w sprawozdaniu z działalności pionu produkcyjnego „Operacji” postulowano, by uprzedzać młodzież, że ich buty i ubranie mogą się zniszczyć przy pracy oraz by „w miarę możliwości egzekwować wyposażenie w ubrania i obuwie ochronne od organizatorów obozów i przedsiębiorstw⁷⁷”.

Nie dla wszystkich wystarczało narzędzi, miejsca pracy nie zawsze były odpowiednio zabezpieczone. Dotyczyło to zarówno nie uziemionych betoniarek, przejść bez poręczy, jak i tego, że po śniadaniu „owszem, czasu jest sporo, jest gdzie usiąść, tylko rąk nie ma gdzie umyć i ta kawa...”⁷⁸. Mycie rąk przed posiłkiem miało znaczenie tym bardziej, że w lecie 1970 r. w Braniewie panowała czerwonka, z powodu zakażenia jednego z miejskich ujęć wody⁷⁹. W biuletynie akcji letniej z 1971 r. zanotowano, że młodzi ludzie, ciężko pracujący w upale, nie mieli nic do picia. Do tego, aby dotrzeć na miejsce pracy, musieli pokonać 4 km na piechotę w jedną stronę⁸⁰. Problemy z dostarczaniem napojów pracującym w czasie upałów powtarzały się chyba co roku, zgłoszono to także w sprawozdaniu z pracy w 1972 r.⁸¹ Brakowało także części zamiennych, np. do radiostacji harcerskiej oraz części wykorzystywanych podczas usługowych napraw, świadczonych mieszkańcom Fromborka i okolic. Harcerze jeździli po nie do Braniewa⁸².

Młodzież uczestniczącą w akcjach letnich we Fromborku na pewno dotknęły ogólnopolskie i systemowe braki w zaopatrzeniu. Nie zostały natomiast znalezione informacje o niedożywieniu młodych ludzi, a wyżywienie było chwalone w sprawozdaniach z przebiegu „Operacji” w 1971 r.⁸³ Z kolei w dokumentach z 1972 r. znajdują się ogólnikowe wzmianki o nieurozmaiconym jadłospisie i małej ilości witamin⁸⁴. Wcześniej, w marcu 1970 r., szef sztabu „Operacji”, H. Strzała i jej zastępca ds. ekonomicznych, hm. Ryszard Kleniewski, skierowali prośbę do Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego, o przekazanie uczestnikom Operacji darów żywnościowych z organizacji CARE (Cooperative for Assistance and Relief Anywhere). Uzasadnieniem była ciężka praca fizyczna i konieczność znacznego zwiększenia kaloryczności posiłków⁸⁵. Prośba o przydział darów od organizacji, która od 1945 r. zajmowała się

⁷⁶ AMH, sygn. CI 8B/6, *Ministerstwo Rolnictwa Departament Oświaty Rolniczej do Oddziału Oświaty Rolniczej GK ZHP*, Warszawa 24 IV 1968.

⁷⁷ AMH sygn. CI 8B/13, *Sprawozdanie z działalności pionu produkcyjnego Akcji Letniej 1971 Operacji 1001 Frombork*.

⁷⁸ A. Frankowska, *W zamaskach do cementu*, „Na przelaj przez Frombork”, 1971, 1, s. 3–4.

⁷⁹ *Czy harcerze zjadają Frombork? Z dh Henrykiem Leśniowskim rozmawiał Kadet*, „Na przelaj przez Frombork”, 1970, nr 7, s. 1 i 4; H. Stypułkowska-Misiurewicz, *Czerwonka*, „Roczny Biuletyn Epidemiologiczny” 1970, Warszawa 1971, s. 4–5.

⁸⁰ M. Radaszyński, *Praca na gorąco*, „Na przelaj przez Frombork”, 1971, 5, s. 2.

⁸¹ AMH, sygn. CI 8B/14, *Sprawozdanie pracy pionu technicznego Akcji Letniej 1972 Operacji 1001*, podpisał mgr inż. arch. hm Marek Krzysztof Sadłowski, s. 2.

⁸² B. Zdanowicz, *Kiedy radio milczy*, „Na przelaj przez Frombork”, 1971, 5, s. 2.

⁸³ AMH, sygn. CI 8B/13, *Ocena Operacji 1001 Frombork za rok 1971*, GK ZHP, Warszawa październik 1971, s. 11.

⁸⁴ AMH, sygn. CI 8B/14, *Protokół z posiedzenia komendy Akcji Letniej 1972*, [Frombork] 10 VII 1972, s. 3.

⁸⁵ AMH, sygn. CI 8B/10, *Pismo Szefa Sztabu Operacji i zastępcy ds. ekonomicznych do Ministerstwa Oświaty Szkolnictwa Wyższego*, bmw 20 III 1970.

pomocą humanitarną na świecie, świadczyła o sporych problemach z zaopatrzeniem lokalnych sklepów i hurtowni w potrzebną ilość żywności.

W czasie trwania „Operacji” powtarzały się informacje o niewystarczających dostawach i o sporach z mieszkańcami o asortyment we fromborskich sklepach. Obozy harcerskie zaopatrywały się głównie we Fromborku, Braniewie i w Pieniężnie. Teoretycznie Wydział Handlu Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie zaplanował zwiększenie dostaw żywności w powiecie braniewskim w czasie akcji letniej. Mimo to brakowało towaru na półkach, tworzyły się kolejki, mieszkańcy narzekali, że atrakcyjne towary – jak masło – nie docierały nawet do sklepu, ale od razu trafiały do harcerzy. Kłopoty z aprowizacją łączyły się ze sposobem zaopatrywania obozów młodzieży w artykuły spożywcze. Przynajmniej do 1970 r. harcerze nie dysponowali samochodami, by po żywność jeździć do innych miejscowości. Wydaje się więc, że zasadniczo harcerze robili zakupy detaliczne, chociaż w 1971 r. władze „Operacji” traktowały to jako czynność naganną, nakazując harcerzom korzystanie z hurtowni⁸⁶. Przymuszczenie nie wszyscy harcerscy zaopatrzeniowcy radzili sobie równie dobrze z obowiązkami podczas kolejnych akcji letnich. W 1972 r. komendant akcji letniej Jerzy Krutikow w sprawozdaniu podsumowującym postulował, by „służby zaopatrzenia i pracownicy magazynowi powinni być stali przez cały czas trwania zgrupowania”⁸⁷.

Harcerze pracowali nie tylko na rzecz miasta. Przygotowywali infrastrukturę obozową, łącznie z drogami dojazdowymi, liniami energetycznymi i wodociągowymi. Do zadań o charakterze harcerskim zaliczono zdobywanie znaków (np. wiedzy, przyjaźni, organizatorów wolnego czasu, pracy, organizatorów dzieci, przysposobienia rolniczego) oraz umiejętności: „każdy uczestnik Operacji wyjeżdża z obozu z konkretną nową umiejętnością, potwierdzoną odpowiednim dokumentem – prawo jazdy, licencją krótkofalarską, stopniem żeglarskim, odznaką strzelecką, turystyczną”⁸⁸. Do prac „pozaprodukcyjnych” należały wszystkie zajęcia, których podejmowały się zastępy i drużyny harcerskie w trakcie pobytu we Fromborku: gry terenowe, ogniska, spotkania z ciekawymi ludźmi, prelekcje i filmy, cykl zajęć światopoglądowych pod hasłem „Świat w którym żyjemy”, wycieczki piesze i autokarowe, organizacja różnych atrakcji kulturalnych dla mieszkańców Fromborka⁸⁹. Do tych zajęć można w tamtym czasie zaliczyć także udział w ćwiczeniach obronnych, przeprowadzanych w powiecie braniewskim. Przykładem służą te z 18 lipca 1971 r., kiedy ogłoszono alarm lotniczy i przeprowadzono ewakuację⁹⁰. Braniewska Liga Obrony

⁸⁶ Czy harcerze zjadają Frombork?... , s. 1 i 4; Kadet, *Będzie lepiej*, „Na przelaj przez Frombork” 1971, 1, s. 2; idem, *Nieoperatywni czy leniwi?*, „Na przelaj przez Frombork” 1971, 3, s. 3.

⁸⁷ AMH, sygn. CI 8B/14, hm Jerzy Krutikow, *Sprawozdanie z przebiegu obozów...*

⁸⁸ AP Poznań, sygn. 4019/510..., s. 7–8. Zob. też Biblioteka MWiM, sygn. sygn. I/3042..., s. 50.

⁸⁹ Biblioteka MWiM, sygn. sygn. I/3042..., s. 50–51.

⁹⁰ Z. Mac, *Ćwiczenia obronne*, „Na przelaj przez Frombork” 1971, 4, s. 3.

Kraju zorganizowała również szkolenia OPBMAR – Obrona Przeciw Broni Masowego Rażenia⁹¹. Takie minimanewry i ćwiczenia obronne realizowano także podczas pozostałych akcji letnich.

W trakcie „Operacji 1001 Frombork” wielokrotnie okazywało się, że nie wszyscy uczestnicy mają wystarczającą wiedzę o ruchu harcerskim i świadomość harcerskiego ducha akcji. W planie pracy w 1967 r. umieszczono zaskakujący nieco punkt, zgodnie z którym władze „Operacji” uznały, że: „okres pobytu na obozie Operacji 1001 pragniemy wykorzystać na kurs informacji o ZHP dla młodzieży, która w organizacji pracuje krótko oraz na kursy podwyższające harcerskie kwalifikacje – przede wszystkim kurs na stopień przewodnika ze specjalnością starszoharcerską dla młodzieży z klas z programem «z krzyżem harcerskim na kombinezonie» szkół zawodowych i przyzakładowych”⁹².

Wydaje się, że podczas „Operacji” nie wytworzyła się przestrzeń dla ruchu harcerskiego. Jeszcze w 1971 r. w biuletynie akcji letniej zapisano, że „Frombork powinien być miejscem konfrontacji. [...] Brakuje nam jednak podstawy do współdziałania. Nie ma integracji harcerzy z różnych Zgrupowań Operacji [...]. Mało jest wzajemnego goszczenia, obozów, wspólnych ognisk, twórczych, pożytecznych dyskusji”⁹³. Zachowały się notatki o problemie identyfikacji uczestników ze Związkiem Harcerstwa Polskiego. Jaskrawym przejawem było to, że harcerze nie pozdrawiali siebie i przełożonych zwyczajowym „Czuwaj”, nie manifestowali przynależności do grupy oraz nie okazywali należnego szacunku kadrze w organizacji zhierarchizowanej⁹⁴. Było to w pewien sposób powiązane z nie przestrzeganiem tradycyjnych zasad harcerskich, wzbraniających picia alkoholu i palenia tytoniu. Podczas akcji letnich wydawano specjalne zakazy picia alkoholu i ograniczano publiczne palenie papierosów, ale jak się zdaje, miały one służyć zachowaniu spokoju i porządku. W trakcie akcji letniej w 1967 r. zanotowano przypadki burd wzniesanych przez pijanych uczestników i jazdę po pijanemu. Zauważono, że „niepokojące są wypadki picia alkoholu i to czasem w znacznych ilościach. Podstawowa większość wykroczeń, jakie miały miejsce na mieście, następowały właśnie pod wpływem alkoholu”⁹⁵. 13 maja 1967 r. pijani druhowie, w tym także opiekunowie turnusów z Komendy Wielkopolskiej, wywołali w kawiarni spektakularną awanturę. Wszyscy zostali aresztowani przez braniewską milicję⁹⁶. Co ciekawe, w innej sytuacji zdarzyło się, że w dowód wdzięczności

⁹¹ M. Sklepik, *Operacja 1001 Frombork. Wspomnienia Honorowego Obywatela Fromborka, uczestnika Operacji w latach 1967–1973*, Poznań 1978, s. 21.

⁹² AP Poznań, sygn. 4019/510..., s. 8.

⁹³ Mściwy Jastrząb, *1001 różnych spotkań*, „Na przelaj przez Frombork” 1971, 5, s. 4.

⁹⁴ Idem, *Dbajmy o nasze imię*, „Na przelaj przez Frombork” 1971, 4, s. 6.

⁹⁵ AMH, sygn. CI 8B/4, *Ocena Akcji Letniej 1967...*, s. 30.

⁹⁶ AMH, sygn. CI 8B/4, *Notatka do dh. hm. Wiktora Kineckiego, naczelnika ZHP, podpisana przez Szefa Sztabu I. Sekulę i jego zastępcę H. Leśniewskiego*, Warszawa 31 V 1967.

za pracę mieszkańcy ul. Elbląskiej we Fromborku w lecie 1967 r. częstowali harcerzy właśnie alkoholem⁹⁷. W 1970 r. H. Strzała wnioskuje o rozwiązanie umowy o pracę z instruktorem Działu Młodzieży Starszej GK ZHP, który podczas „Operacji” pełnił funkcję zastępcy komendanta obozu centralnego: „wykazał on zupełny brak umiejętności wychowawczych i organizacyjnych [...], doprowadzał do konfliktów między kadrą obozu a uczestnikami [...] nadużywał alkoholu wielokrotnie”⁹⁸. Także podczas akcji letniej w 1972 r. łamany był rozkaz L 1/72 sztabu „Operacji” o zakazie picia alkoholu. Winnych zwalniano dyscyplinarnie z udziału w „Operacji”, a stosowne informacje o wykroczeniach wysyłano do szkół i zakładów pracy ukaranych⁹⁹. W pierwszej połowie sierpnia 1972 r. cztery osoby zostały ukarane za picie alkoholu i jazdę po pijanemu, kilka innych za nielegalne przekroczenie granicy państwowej, jedna osoba za przekroczenie prędkości¹⁰⁰. Uczestnicy „Operacji” palili też papierosy. W 1967 r. została zorganizowana palarnia, w której uczestnicy Akcji mogli oddawać się nałogowi, pod warunkiem że nie byli odziani w harcerskie mundury¹⁰¹.

Ów brak harcerskiego ducha był zauważalny także wśród kadry prowadzącej. W ocenie akcji pilotażowej znalazło się takie wytłumaczenie: „wielu doświadczonych instruktorów ZHP było w tym samym czasie zajętych przygotowaniem i przeprowadzeniem Manifestacji Młodzieży, Zlotem Młodych Wychowawców i Akcją Letnią”¹⁰². O wiele bardziej intrygujące jest to, że w następnych latach także zgłaszano tego rodzaju kłopoty z kadrą. Na przykład w 1971 r. oceniono, że nie zna ona „metodyki ogólnozwiązkowej”¹⁰³. Nie jest do końca jasne, o jaką metodę harcerską chodziło. W piątym roku trwania akcji harcerskiej we Fromborku harcmistrz Jerzy Krutikow, w podsumowaniu prac letnich w 1972 r. postulował, by „dobierać tak młodzież jak i kadry o właściwym przygotowaniu harcerskim, traktujące swe zadania na obozach poważnie [...] kadrę rekrutować w większym stopniu z pedagogów instruktorów harcerstwa – nie tylko z instruktorów zawodu”¹⁰⁴. Proponował też, by w trakcie roku przeprowadzać szkolenia kadr, a kwatermistrzów rekrutować spośród „obowiązkowych, uczciwych i odpowiedzialnych ludzi”¹⁰⁵.

W kontekście harcerskiego ducha warto wspomnieć jeszcze o funkcji praktyk religijnych podczas „Operacji 1001 Frombork”. Laicyzacja młodzieży była istotną

⁹⁷ AMH, sygn. CI 8B/4, *Ocena Akcji Letniej 1967...*, s. 11.

⁹⁸ AMH, sygn. CI 8B/10, *Pismo H. Strzały do Działu Organizacyjnego Wydział Kadr*, GK ZHP, 28 VIII 1970.

⁹⁹ AMH, sygn. CI 8B/14, *Wyjątek z rozkazu L 47/72 Sztabu Operacji* [o zwolnieniach dyscyplinarnych i karach], podpisał komendant hm Jerzy Krutikow, Frombork 17 VIII 1972.

¹⁰⁰ AMH, sygn. CI 8B/4, [rozkazy podpisane przez komendantów zgrupowań Górników, Ziemi Łódzkiej], sierpień 1972.

¹⁰¹ AMH, sygn. CI 8B/4, *Ocena Akcji Letniej 1967...*, s. 32.

¹⁰² AMH, sygn. CI 8B/1, *Ocena Akcji Pilotażowej. Wyciąg z protokołu...*

¹⁰³ AMH, sygn. CI 8B/13, *Ocena Operacji 1001 Frombork ...*, s. 7.

¹⁰⁴ AMH, sygn. CI 8B/14, hm Jerzy Krutikow, *Sprawozdanie z przebiegu obozów...*

¹⁰⁵ *Ibidem*.

częścią procesu kształtowania wpływu na młodzież i dotyczyła także przekształcania idei, metody i tradycji związku harcerstwa na przełomie lat 50. i 60. XX wieku¹⁰⁶. Jednym z narzędzi tego działania było dążenie do organizacyjnego scalania szkoły i harcerstwa, w duchu wychowania świeckiego, socjalistycznego, masowego, innym – ograniczanie praktyk religijnych. Dlatego podczas „Operacji 1001 Frombork” nie były one formalnie realizowane¹⁰⁷. Przykładem służy pogrzeb czterech harcerzy, uczestników „Operacji”, którzy utonęli w Zalewie Wiślany w lecie 1967 r. Wówczas w dokumencie „Ocena Akcji 1967 r.” zapisano, że „w tej niezwykle trudnej sytuacji, zarówno kadra jak i młodzież, dała pokaz pięknej, głęboko ludzkiej, prawdziwie harcerskiej postawy. Wręcz zaskoczyła laicka postawa młodzieży, która w przytłaczającej masie, mimo szeregu prowokacji ze strony kleru, nie wzięła udziału w żadnych elementach obrządku kościelnego”¹⁰⁸.

Jak się jednak wydaje, o wiele bardziej istotna dla przebiegu „Operacji” była często sygnalizowana niedostateczna liczba fachowców, szczególnie budowlańców. Po zakończeniu akcji letniej w 1971 r. postulowano mobilizację kadry technicznej i rekrutowanie murarzy, tynkarzy i cieśli¹⁰⁹. Niewiele pomogła wprowadzona podczas „Operacji” Odznaka Dobrej Roboty, która miał zachęcać do zwiększania wysiłku produkcyjnego i natężenia pracy. W 1972 r., w sprawozdaniu pracy pionu technicznego „Operacji 1001 Frombork”, ponownie zgłoszono brak instruktorów o specjalności murarz–tynkarz w Zgrupowaniu Kielce. Informowano również o nieodpowiednim składzie specjalności zawodowych uczniów na turnusach Centralnego Związku Spółdzielczości Pracy (CZSP), co spowodowało problemy z wykonywaniem zadań produkcyjnych, brak koordynacji transportów podczas żniw, złą organizację pracy produkcyjnej Zgrupowania Kopernikanów podczas I turnusu. W podsumowaniu tego sprawozdania zapisano, że „program DORO w pracy produkcyjnej był poza nielicznymi wyjątkami niewłaściwie realizowany”, co można naprawić przez „zmniejszenie ilości zadań karty zaliczeń DORO”¹¹⁰.

Kolejną płaszczyzną problemów, nieporozumień i konfliktów było przygotowanie i realizowanie „Operacji” praktycznie bez współpracy z mieszkańcami Fromborka, a początkowo także bez wystarczającego porozumienia z ich przedstawicielami. Na samym początku, podczas akcji pilotażowej, „przewodniczący Miejskiej Rady Narodowej i komendant posterunku MO roszczę pretensje do Komendy akcji za niedostarczenie im w wiarygodnych dokumentów meldunkowych osób zamieszkałych

¹⁰⁶ R. Grzybowski, *Odradzanie się harcerstwa polskiego po 1956 r. i próby włączenia go w struktury systemu wychowawczego szkoły*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2007, 23, s. 39–40.

¹⁰⁷ W. Mucha, *Wierność wartościom czy czasom? O ideach wychowawczych Związku Harcerstwa Polskiego na przestrzeni wieków*, „Perspektiva. Legnickie studia teologiczno-historyczne” 2016, 2, s. 122.

¹⁰⁸ AMH sygn. CI 8B/4, *Ocena Akcji Letniej 1967...*, s. 29.

¹⁰⁹ AMH sygn. CI 8B/13, *Sprawozdanie z działalności pionu...*

¹¹⁰ AMH sygn. CI 8B/14, *Sprawozdanie pracy pionu technicznego...*, s. 2.

w namiotach Sztabu”¹¹¹. Podobne wnioski zostały sformułowane pod koniec trwania „Operacji”. Dotyczyły one nie konsultowania z mieszkańcami oraz władzami miasta Fromborka zakresu remontów i innych zmian dokonywanych w mieście: „Nie było w okresie 6 letniego trwania «Operacji» opracowanej przez Sztab koncepcji pracy ze środowiskiem. Zgrupowania za wyjątkiem dwóch dotychczas nie podejmowały żadnej współpracy, a i poglądy części kadry nawet w Sztabie na tę sprawę nie zawsze były i częściowo jeszcze są właściwe, mierząc pobyt obozów we Fromborku głównie ilością wykonanych trawników, chodników, zieleńców itp.”¹¹² Ten niekorzystny stan próbowano naprawić jeszcze w 1973 r., przez wyznaczenie w mieście i okolicy obowiązkowych „stref wpływów” poszczególnych zgrupowań i chorągwi. Strefy stanowiły fromborskie organizacje i związki – klub sportowy, organizacja kombatancka, dom dziecka, szkoła i przedszkole, spółdzielnia rybacka, państwowe gospodarstwo rolne, organizacja turystyczna, sanatorium. Wówczas jednak „Operacja” w dotychczasowej formie miała się zakończyć. W czasie jej trwania przez miasteczko przewinęły się tysiące harcerzy. To nie było bez znaczenia dla liczącej wówczas ok. 1200 osób społeczności lokalnej.

Główne uroczystości jubileuszowe we Fromborku w lecie 1973 r., były kulminacją obchodów urodzin Kopernika, rozpoczętych 19 lutego 1973 r. Wtedy też dokonało się podsumowanie „Operacji 1001 Frombork” i innych inicjatyw ZHP, związanych z jubileuszem urodzin Mikołaja Kopernika¹¹³. Do Fromborka przyjechał I sekretarz Edward Gierek i inni przedstawiciele władz państwowych, partyjnych i branżowych. Został odsłonięty pomnik astronoma, zorganizowano ogólnopolski zlot honorowych obywateli, we Fromborku miał swoje zakończenie harcerski rajd kopernikowski i ogólnopolski spływ. Była także także parada jachtów i wiele innych imprez harcerskich¹¹⁴. Uroczystościom rocznicowym towarzyszyły wystawy, „czyny społeczne”, współzawodnictwo pracy, różnego rodzaju konkursy, realizowane samodzielnie przez uczestników¹¹⁵. Jednocześnie trwały ostatnie prace budowlane. Według oceny mgr. inż. Władysława Tyłca w latach 1968–1971 uczestnicy „Operacji” koncentrowali się na porządkowaniu i odgruzowywaniu, natomiast zaniedbywali inwestycje. W rezultacie do końca 1971 r. wykonano tylko dziewięć zadań na dwadzieścia dwa zaplanowane i wykorzystano trzydzieści procent zasobów finansowych. W latach 1972–1973 tempo prac znacznie wzrosło: „spowodowane to zostało większą mobilizacją i sprawniejszym działaniem jednostek realizujących i współpracujących

¹¹¹ AMH, sygn. CI 8B/2, *Pismo do szefa Sztabu I. Sekury*, podpisał M. Góral, Warszawa 13 IX 1966.

¹¹² AMH, sygn. CI 8B/14, *Sprawozdanie z działalności środowiskowej*, 1971.

¹¹³ R. Tomkiewicz, op. cit., s. 565.

¹¹⁴ AMH, sygn. CI 8B/16, *Założenia programowo-organizacyjne harcerskiego lata Kopernikowskiego w 1973 roku*, s. 3–5; R. Torchalski, *Obchody rocznicy kopernikowskiej*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1973, 4, s. 763.

¹¹⁵ R. Tomkiewicz, op. cit., s. 565–568; zob. też: *Harcerski Centralny Rajd Kopernikowski. Ocena i wyniki rajdu*, Warszawa 1973, s. 4–5.

w realizacji zadań oraz zwiększoną pomocą władz i społeczeństwa¹¹⁶. Od 1972 r. do czerwca 1973 harcerze mieli wykonać prace inwestycyjne o wartości znacznie przekraczającej wycenę zadań całej dotychczasowej „Operacji”¹¹⁷.

ZAKOŃCZENIE

Przypuszczalnie można zaryzykować twierdzenie, że zarządzanie, uczestnictwo i działanie zgodnie z celami zakładanymi podczas „Operacji 1001 Frombork” cechuje funkcjonalność raczej krótkoterminowa i doraźna. Harcerska inicjatywa we Fromborku wpisywała się więc w ówczesną politykę społeczną państwa oraz politykę wobec młodzieży, a także w formalne cechy samego związku harcerskiego w tamtym czasie. Była też wygodnym sposobem kontrolowania aktywności młodych ludzi: „kształtowanie postawy osobowości młodzieży miało odbywać się według z góry ustalonego scenariusza, za pośrednictwem instytucji będących pod nadzorem partii i społeczeństwa”¹¹⁸. Podczas „Operacji” wykorzystano w tym celu i organizację harcerską i szkolnictwo zawodowe, dostarczające państwu i gospodarce wykwalifikowanych pracowników.

Trzeba podkreślić, że „Operację” przeprowadzono w sytuacji zmiany politycznej, społecznego ubóstwa, a także w trakcie nieustannej reorganizacji harcerstwa. Wiele zaplanowanych działań nieustannie przesuвано, z wielu innych zrezygnowano. Były one nieustannie dopasowywane i do potrzeb i do możliwości harcerzy, przedsiębiorstw budowlanych, zaopatrzenia. Nie jest pewne, na ile te inicjatywy były zgodne z intencjami mieszkańców i władz miejskich we Fromborku. Ponadto w całym procesie w nikłym stopniu uwzględniono lokalizację miasta i stan jego infrastruktury. Uczynienie z Fromborka ośrodka turystycznego wymagałoby zagęszczenia szlaków i środków komunikacyjnych, znacznego rozszerzenia rozbudowy ośrodków handlowych, edukacyjnych, rozrywkowych, wypoczynkowych i innych które zwykle przyciągają zwiedzających i odpoczywających¹¹⁹.

Wydawać by się mogło, że „Operacja 1001 Frombork” była logistycznym chaosem, jednak rezultaty pracy fizycznej harcerzy i ich działań kulturalnych dobrze posłużyły mieszkańcom Fromborka, przynajmniej przez jakiś czas. Zbudowano, wyremontowano, uporządkowano m.in. szkołę podstawową we Fromborku i Klejnowie, remizę strażacką, budynki mieszkalne, pawilon handlowo-usługowy, szklarnię

¹¹⁶ AMH, sygn. CI 8B/16, *Informacje dotyczące programu robót inwestycyjnych i remontowych na terenie miasta Fromborka*, podpisał dyrektor mgr inż. W. Tylec.

¹¹⁷ AMH, sygn. CI 8B/14, *Sprawozdanie pracy pionu technicznego...*, s. 2.

¹¹⁸ W. Warzywoda-Kurzyńska, D. Antkowiak, A. Wietrzykowska, *Wizerunek młodzieży oraz modele polityki PZPR i państwa wobec młodzieży w latach 1948–1988*, w: *Polityka społeczna wobec młodzieży w poszczególnych okresach PRL*, Warszawa 1990, s. 18–19.

¹¹⁹ H. Mikrut w 1972 w wywiadzie przywołała uchwałę Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie, zgodnie z którą Frombork „ma zostać w przyszłości ośrodkiem kulturalno-turystycznym o randze europejskiej” – zob. „Na przełaj przez Frombork” 1972, 6–7, s. 2.

w sanatorium, zieleńce, skwery i place, ogródek jordanowski, bazę rybacką, chodniki i nawierzchnię ulic. Zostały odbudowane kanonie i wykonane prace archeologiczne na rynku, na wzgórzu katedralnym, we wsiach Bogdany i Garbina¹²⁰. Co ciekawe, harcerze przyjeżdżali do Fromborka jeszcze wiele lat po formalnym zakończeniu akcji letnich. Wówczas i w latach 80. XX w. w okolice Fromborka przyjeżdżały głównie drużyny z chorągwi z Warmii, Mazur i z Pomorza, w pewien sposób kontynuując działania na rzecz miasteczka. Honorowi Obywatele Fromborka co pewien czas organizują spotkania wspomnieniowe. Niemniej po 1973 r. władze ZHP koncentrowały się raczej na „Operacji Bieszczady” (1974–1984) oraz do 1981 r. na programie Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej¹²¹.

W świetle cech funkcjonalności „Operacji 1001 Frombork” dość trudno jest jednoznacznie ocenić jej funkcjonalność, gdyż odpowiadała ona zasadom organizacji socjalistycznej. Według Jerzego Kurnała „dodając określenie „socjalistyczna”, chcemy podkreślić, że [...] chodzi o działalność nie tylko prowadzoną w instytucjonalnych ramach ustroju socjalistycznego, ale [...] służącą interesom i potrzebom utrwalenia i rozwoju socjalistycznych stosunków społecznych”¹²².

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe Malbork

- sygn. 3/42 Zespół Szkół Ogrodniczych w Połoninach. Kronika właściwa obozu harcerskiego Operacja 1001 Frombork, Połoniny 1 VII 1967.
- sygn. 065/3/42, Terminarz obozów wędrownych i pismo Departamentu Oświaty Rolniczej Ministerstwa Rolnictwa do Oddziału Oświaty Rolniczej Prezydium WRN w Gdańsku, Warszawa 12 V 1967.
- sygn. 065/3/42, [formularz zbiorowego oświadczenia, podpisany przez 28 reprezentantów szkół i opiekunów drużyn w szkołach].

Archiwum Państwowe Poznań

- sygn. 4019/510, *Założenia 1967 w roku inauguracji po konsultacjach*, [1967].
- sygn. 4019/512, *Broszura ZHP*, Frombork 30 III 1966.
- sygn. 4019/511, *Konstytucja Operacji 1001 Frombork. Projekt przyjęty przez Sztab Operacji 17 X 1966*.
- sygn. 4019/516, *Operacja 1001 Frombork, wzory obozowych urządzeń i elementów dekoracyjnych*.

Archiwum Muzeum Harcerstwa, zbiór Akcji Frombork

- sygn. CI 8B/1, *Karta praw i obowiązków Honorowego Obywatela Fromborka*, 1966.
Koncepcja organizacyjna i programowa Akcji Pilotażowej Operacji 1001 Frombork, Warszawa 1966.
Ocena Akcji Pilotażowej. Wyciąg z protokołu nr 79/18/66 z posiedzenia GK ZHP odbytego w dniu 21 X 1966, Warszawa grudzień 1966.
Ocena Akcji Pilotażowej (3–17 sierpnia), Warszawa 22 IX 1966.

¹²⁰ Broszura *Operacja 1001 Frombork*, oprac. L. Marcinek, druk na zlecenie GK ZHP, Wrocław [1972].

¹²¹ W. Hausner, M. Wierzbicki, op. cit., s. 105–107; W. Mucha, op. cit., s. 122;

¹²² J. Kurnał, *Polski wkład do rozwoju socjalistycznej nauki i praktyki organizacji i zarządzania*, w: *Wpływ Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej i nauki radzieckiej na rozwój organizacji i zarządzania w PRL. 60-lecie Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej. Ogólnokrajowa konferencja naukowa*, Warszawa 1977, s. 54–55: cyt. za R. Kania, op. cit., s. 208.

- Projekt – uchwała GK ZHP w sprawie Operacji 1001 Frombork, 1966.*
Uchwała Harcerskiej Rady Rozwoju Fromborka, [Warszawa-?] 16 VIII 1966.
Uchwała nr 2 w sprawie rozwoju harcerstwa w szkolnictwie zawodowym, GK ZHP, Dział Młodzieży Starszej, Głódówka k. Zakopanego, 4 VI 1966.
- *Wytczne do realizacji planu prac produkcyjnych w 1966, Warszawa 11 XI 1966.*
 sygn. CI 8B/2, *Notatka do dh. hm. Wiktora Kineckiego, naczelnika ZHP, podpisana przez Szefa Sztabu I. Sekulę i jego zastępcę H. Leśniowskiego, Warszawa 14 X 1966.*
  - *Pismo do Szefa Sztabu I. Sekuły, podpisał M. Góral, Warszawa 13 IX 1966.*
Protokół nr 7/66 z posiedzenia Sztabu Operacji 1001 Frombork, 1 X 1966.
  - *sygn. CI 8B/4, Notatka do dh. hm. Wiktora Kineckiego, naczelnika ZHP, podpisana przez Szefa Sztabu I. Sekulę i jego zastępcę H. Leśniowskiego, Warszawa 31 V 1967.*
Ocena Akcji Letniej 1967 zatwierdzona na posiedzeniu Sztabu Operacji 1001 Frombork, Warszawa 4 IX 1967.
  - *sygn. CI 8B/5, Ocena Akcji Letniej 68 Operacja 1001 Frombork turnusów wiosennych, zatwierdzony przez Sztab Operacji 1001 Frombork na rozszerzonym posiedzeniu 27 VIII 1968 we Fromborku.*
Pismo Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Robót Komunalnych w Olsztynie do Głównej Kwatery ZHP, podpisał Z. Steinbarth, Olsztyn 19 I 1968.
Projekt oceny Akcji Letniej 68, zatwierdzony przez Sztab Operacji 1001 Frombork na rozszerzonym posiedzeniu 27 VIII 1968 r. we Fromborku.
  - *sygn. CI 8B/6, Ministerstwo Rolnictwa Departament Oświaty Rolniczej do Oddziału Oświaty Rolniczej GK ZHP, Warszawa 24 IV 1968.*
Pismo Departamentu Kadr i Szkoleń Ministerstwa Przemysłu Ciężkiego do Głównej Kwatery ZHP, Warszawa 9 X 1968.
Pismo Departamentu Oświaty Rolniczej Ministerstwa Rolnictwa do Oddziału Oświaty Rolniczej Głównej Kwatery ZHP, Warszawa 24 IV 1968.
  - *sygn. CI 8B/10, Informacja przekazana przez towarzysza premiera [wiceprezesa Rady Ministrów Mariana Olewińskiego- ?], po pobycie we Fromborku 14 VIII 1969.*
J. Dymecka, Sprawozdanie z pobytu w Fromborku na akcji 1001 w dniach 13–17 VI oraz 19–22 VIII 1970.
Materiały na posiedzenie GK ZHP – Operacja 1001 Frombork, Akcja Letnia 1970.
Pismo H. Strzały do Działu Organizacyjnego Wydział Kadr, GK ZHP, 28 VIII 1970.
Pismo pełnomocnika GK ZHP ds. Akcji Letniej, popisałi H. Strzała i główny inżynier Operacji Marek Krzysztof Sadłowski, 4 IX 1970.
Pismo Szefa Sztabu Operacji i zastępcy ds. ekonomicznych do Ministerstwa Oświaty Szkolnictwa Wyższego, bmv 20 III 1970.
  - *Protokół z narady podsumowującej AL–70 Operacji 1001 Frombork, Frombork 18 XII 1970.*
Turnusy wiosenne Akcji Letniej 1972 Operacji 1001 Frombork.
  - *sygn. CI 8B/12, Kierowanie Operacją 1001 Frombork, 1971.*
  - *sygn. CI 8B/13, Ocena Operacji 1001 Frombork za rok 1971, GK ZHP, Warszawa październik 1971.*
Sprawozdanie z realizacji zadań organizacyjnych Akcji Letniej 1971 Operacji 1001 Frombork.
Sprawozdanie z działalności pionu produkcyjnego Akcji Letniej 1971 Operacji 1001 Frombork.
  - *sygn. CI 8B/14, hm Jerzy Krutikow, Sprawozdanie z przebiegu obozów Ministerstwa Przemysłu Chemicznego Operacja 1001 Akcja Letnia 1972, Krupski Młyn 10 IX 1972.*
Protokół z posiedzenia komendy Akcji Letniej 1972, [Frombork] 10 VII 1972.
Protokół z posiedzenia Sztabu Operacji 1001 Frombork, 31 I 1972.
Sprawozdanie pracy pionu technicznego Akcji Letniej 1972 Operacji 1001, podpisał mgr inż. arch. hm Marek Krzysztof Sadłowski.
  - *Sprawozdanie z działalności środowiskowej, 1971.*
Sprawozdanie z zadań organizacyjnych Akcji Letniej 1972 Operacji 1001 Frombork.
Wyjątek z rozkazu L 47/72 Sztabu Operacji [o zwolnieniach dyscyplinarnych i karach], podpisał komendant hm Jerzy Krutikow, Frombork 17 VIII 1972.
[rozkazy podpisane przez komendantów zgrupowań Górników, Ziemi Łódzkiej], sierpień 1972.
[trzy prośby o urlopy okolicznościowe na lato 1972 r., dla harcerzy zatrudnionych w Zakładach Energetycznych w Łodzi, Zakładach Przemysłu Pończosznego „Syntex” w Łowicz, Zakładach Przemysłu Barwników „Boruta” w Zgierzu, podpisał zastępca komendanta ds. organizacyjnych Z. Strzemeczny].
  - *sygn. CI 8B/16, Informacje dotyczące programu robót inwestycyjnych i remontowych na terenie miasta Fromborka, podpisał dyrektor mgr inż. W. Tylec.*
Założenia programowo-organizacyjne harcerskiego lata Kopernikowskiego w 1973 roku.

Zbiory Muzeum Warmii i Mazur

- sygn. MPH 752, *Podstawowe zadania Operacji 1001 Frombork w roku 1968*, Warszawa styczeń 1968..
- sygn. MPH 754, *Operacja 1001 Frombork – biuletyn Sztabu Operacji*, Warszawa grudzień 1966.
- sygn. MPH 755, *Biuletyn GK ZHP*, Frombork czerwiec 1966, s. 6.
- sygn. MPH 758, *Regulamin zdobywania Odznaki Dobrej Roboty*.
- sygn. MPH 759, *Porozumienie między Zarządem ZZDZ i GK ZHP w sprawie rozwoju działalności ideowo-wychowawczej wśród młodzieży uczącej się i pracującej w ZDZ*, Warszawa 1968.
- sygn. MPH 760, *Regulaminy i instrukcje Akcji Letniej 67’ Operacji 1001 Frombork. Projekty*, wyd. ZHP Kwartera Główna i Sztab Operacji 1001 Frombork Harcerskiego Ruchu Młodzieży o Honorowe Obywatelstwo Fromborka – miasta Mikołaja Kopernika.
- sygn. MPH 762, *Biuletyn „Operacja dziesięć wieków+pierwszy rok”*, Warszawa, wiosna 1966.
- sygn. I/3042, *Operacja 1001 Frombork*, oprac. zespół W. Bogdanowicz, L. Drogowski, Andrzej Kwiatkowski, A. Pawłowski, I. Sekuła, Wydawnictwo Harcerskie, [Warszawa], brw.

Źródła drukowane

Broszura *Operacja 1001 Frombork*, oprac. L. Marcinek, druk na zlecenie GK ZHP, Wrocław [1972].
Harcerski Centralny Rajd Kopernikowski. Ocena i wyniki rajdu, Warszawa 1973.

Prasa

„Urania. Miesięcznik Polskiego Towarzystwa Miłośników Astronomii” 1968, 8.
„Na przelaj przez Frombork” 1970, 1, 7; 1971, 1, 3–5, 1972, 6, 7

Wspomnienia

M. Sklepik, *Operacja 1001 Frombork. Wspomnienia Honorowego Obywatela Fromborka, uczestnika Operacji w latach 1967–1973*, Poznań 1978.

Opracowania

- Czapów C., *Elementy funkcjonalności instytucji*, w: *Socjotechnika. Funkcjonalność i dysfunkcjonalność instytucji*, red. A. Podgórecki, Warszawa 1974.
- Czubiel L., *Odbudowa i konserwacja zabytków Fromborka w latach 1968–1973*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1983, nr 4.
- Grzybowski R., *Odradzanie się harcerstwa polskiego po 1956 r. i próby włączenia go w struktury systemu wychowawczego szkoły*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2007, 23.
- Hausner W., Wierzbicki M., *Sto lat harcerstwa*, Warszawa 2015.
- *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1944–1964. Pomiedzy tradycją służby Bogu, Polsce i bliźnim a komunistycznym przechwyceniem*, w: *Jesteście naszą wielką szansą... Młodzież na rozstajach komunizmu*, red. P. Ceranka, S. Stępień, Warszawa 2009.
- Kania R., *Między ideologią i praxis. Organizacja socjalistyczna w PRL w latach 1956–1981*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2019, nr 4 (41).
- Kurnal J., *Polski wkład do rozwoju socjalistycznej nauki i praktyki organizacji i zarządzania*, w: *Wpływ Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej i nauki radzieckiej na rozwój organizacji i zarządzania w PRL. 60-lecie Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej. Ogólnokrajowa konferencja naukowa*, Warszawa 1977.
- Mucha W., *Wierność wartościom czy czasom? O ideach wychowawczych Związku Harcerstwa Polskiego na przestrzeni wieków*, „Perspektywa. Legnickie studia teologiczno-historyczne” 2016, 2.
- Stypułkowska-Misiurewicz H., *Czerwonka*, „Rocznik Biuletyn Epidemiologiczny” 1970, Warszawa 1971.
- Tomkiewicz R., *Obchody pięćsetnej rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika w województwie olsztyńskim*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2013, 3.
- Torchalski R., *Obchody rocznicy kopernikowskiej*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1973, 4.
- Warzywoda-Kurzyńska W., Antkowiak D., Wietrzykowska A., *Wizerunek młodzieży oraz modele polityki PZPR i państwa wobec młodzieży w latach 1948–1988*, w: *Polityka społeczna wobec młodzieży w poszczególnych okresach PRL*, Warszawa 1990.